

SVEA HOVRÄTT
Mark- och miljööverdomstolen
060303

SLUTLIGT BESLUT
2024-03-21
Stockholm

Mål nr
ÖM 13531-22

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Vänersborgs tingsrätts, mark- och miljödomstolen, slutliga beslut 2022-11-01 i mål nr M 400-22, se bilaga A

PARTER

Klagande

Stigfast AB, 559255-9537
Göteborgsvägen 51
451 43 Uddevalla

Ombud: Advokat VIFA
Advokatbolaget sjutton34 Karlstad AB
Box 606
651 13 Karlstad

Motparter

1. Kammarkollegiet
Box 2218
103 15 Stockholm

2. Länsstyrelsen i Västra Götalands län
403 40 Göteborg

SAKEN

Avvisad ansökan om omprövning för moderna miljövillkor avseende Stigen Mellan vattenkraftverk i Örekilsälven i Färgelanda kommun

MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLENS BESLUT

Mark- och miljööverdomstolen undanröjer mark- och miljödomstolens beslut och återförvisar målet till mark- och miljödomstolen för fortsatt behandling.

Dok.Id 1974089

Postadress
Box 2290
103 17 Stockholm

Besöksadress
Birger Jarls Torg 16

Telefon
08-561 670 00
08-561 675 50

E-post: svea.hovratt@dom.se
www.svea.se

Telefax

Expeditionstid
måndag – fredag
09:00–16:30

YRKANDEN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

Stigfast AB har yrkat att Mark- och miljööverdomstolen ska upphäva mark- och miljödomstolens beslut att avvisa bolagets ansökan om omprövning för moderna miljövillkor avseende Stigen Mellan vattenkraftverk och återförvisa målet till mark- och miljödomstolen för fortsatt handläggning.

Kammarkollegiet har motsatt sig ändring av mark- och miljödomstolens beslut.

Länsstyrelsen i Västra Götalands län har inte haft någon erinran mot ansökan om omprövning om domstolen bedömer att anläggningen har rättigheter som är att likställa med ett tillstånd.

UTVECKLINGEN AV TALAN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

Stigfast AB har anfört i huvudsak följande.

Bolaget har uppfyllt beviskravet för att verksamheten bedrivs i enlighet med en sådan särskild rätt att förfoga över vatten som avses i 2 kap. 41 § i 1918 års vattenlag (1918:523). Nyttjandet av kraften i vattnet har skett på platsen sedan 1500-talets slut och är alltså klart äldre än de aktuella anläggningarna som anlades i perioden mellan 1880 och 1919. Grunden för den vattenverksamhet som fortfarande pågår är således urminnes hävd. Genom anläggandet av de tre kraftverken och en regleringsdamm har omständigheterna kopplade till vattenverksamheten förändrats i sådan omfattning att det är lagstiftningen som gällde då anläggningarna uppfördes som ska vara styrande för bedömningen av vilken äldre rättighet som det är frågan om. Anläggningen uppfördes helt i enlighet med för tiden gällande regler i 1880 års vattenrättsförordning. För vattenverksamheterna vid regleringsdammen och kraftverken förelåg vid denna tidpunkt inget tillståndskrav eller någon liknande påлага. Den brist som mark- och miljödomstolen hänfört sig till saknar koppling till de regler som gällde när anläggningen uppfördes. Mark- och miljödomstolen har uppenbart inte förstått förutsättningarna på rätt sätt då beslutet mest ägnas åt frågan om urminnes hävd och mindre åt frågan om 1880 års vattenrättsförordning och vad som gällde vid denna tid.

Frågan om det föreligger ett tillstånd som kan föranleda omprövning för moderna miljövillkor ska inte prövas som en processförutsättning utan som en del av saken och den kan därför inte avgöras inom ramen för en avvisning. Mark- och miljödomstolens beslut innebär att sökandena förvägras att få sin talan om omprövning prövad på det sätt som lagstiftaren avsett. Bestämmelserna om omprövning för moderna miljövillkor innebär inte någon utökning av de föreliggande möjligheterna att ändra tillståndsvillkor eller att återkalla ett tillstånd. De mycket omfattande villkor som kan bli följden av en omprövning, vilka i praktiken kan vara så inskränkande att verksamheten måste upphöra, går endast att motivera om alla som vill får sin ansökan om omprövning prövad i domstol. Om domstol avvisar en sådan ansökan grundat på en bedömning av äldre rättigheters rättskraft, tvingas kraftverksägare i stället till nyprövning. Detta strider mot den bakomliggande tanken med systemet för omprövning. Ett avvisningsbeslut skulle dessutom kunna tolkas så att den rättighet som påstås föreligga inte längre existerar med följd att en nyprövning skulle göras med den premissen. I praktiken innebär detta förfaringssätt en inskränkning av äganderätten som står i strid med 2 kap. 15 § regeringsformen. Frågan om äldre rättigheters förekomst ska således hanteras i sak och inom ramen för själva sakprövningen. Detta får stöd av 22 kap. 2 § miljöbalken som ger utrymme för avvisning av ansökan endast när bristen är så väsentlig att ansökan inte kan ligga till grund för prövning av målet. Så kan inte anses vara fallet när sökanden har angett vilken äldre rättighet som sökanden gör gällande och det inte är uppenbart att en sådan rättighet inte kan ligga till grund för en omprövning för moderna miljövillkor.

Kammarkollegiet har anfört i huvudsak följande.

Kammarkollegiet förstår sökandens resonemang som att rådighet över visst vattenområde i rättskraftshänseende ska likställas med tillstånd enligt miljöbalken för de vattenverksamheter som påbörjats från ikraftträdandet av 1880 års vattenrättsförordning till ikraftträdandet av 1918 års vattenlag, oavsett om vattenverksamheterna genomgått någon officiell prövning eller avvägning mot allmänna intressen. Utöver att detta resonemang saknar stöd i relevanta förarbetsuttalanden och bestämmelser, skulle det strida mot miljöbalkens lagtekniska uppbyggnad, bland annat 24 kap. Mark- och miljööverdomstolen har i en rad avgöranden som meddelats efter ikraftträdandet av nuvarande bestämmelser i 11 kap. 27 § och 24 kap. 10 § miljöbalken, klargjort vilken bevisbörda som ska

åläggas sökanden vid återopande av äldre rättigheter, samt vilka vattenverksamheter som ska antingen omprövas eller nyprövas för moderna miljövillkor.

De vattenverksamheter som kan kopplas till Stigen Mellan vattenkraftverk innehar inte något tillstånd enligt äldre vattenlagstiftning och har inte heller genomgått någon annan form av officiell prövning. Sökanden har varken visat eller gjort sannolikt att den dämmande vattenverksamheten vid kraftverket bedrivs med stöd av äldre rättigheter såsom exempelvis häradsdom eller urminnes hävd. Det finns således inget att ompröva. Om sökanden har för avsikt att fortsätta med verksamheten krävs därför tillståndsprövning av hela verksamheten. Ansökan omfattar inte något sådant yrkande. Bestämmelsen i 5 a § lagen (1998:811) om införande av miljöbalken avser verksamheter, inte anläggningar. Vad som anförts om ”anläggningars möjlighet att medverka i den nationella planen” och ”anläggningar som uppfördes under tiden då 1880 års vattenrättsförordning gällde” etc. är därmed irrelevant.

Länsstyrelsen i Västra Götalands län har anfört i huvudsak följande. De miljöåtgärder som sökanden tagit fram i samverkan med länsstyrelsen bedöms få en stor positiv miljöpåverkan, något som riskerar att utebli eller försvåras om ansökan om omprövning avvisas. En alltför restriktiv tolkning av lagstiftningen riskerar att inte gå i linje med lagstiftarens intention då reglerna om den nationella planen för moderna miljövillkor beslutades. Detta innebär att avvisade ansökningar behöver hanteras inom ramen för ordinarie miljöbalkstillsyn vilket sannolikt försvårar möjligheten att uppnå aktuella miljökvalitetsnormer inom utsatt tid. I sammanhanget bör det beaktas att en nyprövning är väsentligt mer kostsam och tidskrävande än en omprövning.

MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLENS SKÄL

Mark- och miljödomstolens prövning

Mark- och miljödomstolen har beslutat att avvisa Stigfast AB:s ansökan om omprövning enligt den nationella planen för moderna miljövillkor, utan att dessförinnan utfärda kungörelse. Domstolen har sammanfattningsvis bedömt att sökanden varken visat eller gjort sannolikt att verksamheten vid Stigen Mellan vattenkraftverk bedrivs med

stöd av en rättighet grundad i en urminnes hävd som kan jämföras med ett tillstånd enligt miljöbalken. Med anledning av detta har domstolen kommit fram till att ansökan inte kan tas upp till prövning och att den därför ska avvisas.

Frågan om det finns ett tillstånd eller en rättighet kan ha betydelse både som processförutsättning och för prövningen i sak

Huruvida en vattenverksamhet för produktion av vattenkraftsel har ett tillstånd, eller en äldre rättighet, som kan uppdateras med moderna miljövillkor har givetvis betydelse för sakprövningen av en ansökan om omprövning. En omprövning syftar ju till att förse tillståndet eller rättigheten med sådana villkor. Denna fråga har emellertid här prövats av mark- och miljödomstolen som en processförutsättning.

Bestämmelserna om omprövning för moderna miljövillkor anger visserligen inte att den frågan kan prövas som en processförutsättning, dvs. i den ordning som gäller för rättegångshinder. Det torde dock inte finnas något hinder mot att rätten handlägger frågan enligt den ordningen, till exempel i enlighet med vad som gäller för prövningen av rådighet i andra vattenmål (se 2 kap. 1 § lagen, 1998:812, med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet och rättsfallet NJA 1993 s. 331). Det synsättet får visst stöd av att det i 24 kap. 12 § 1 miljöbalken anges att det är "tillståndshavaren" som får ansöka om prövning enligt 10 §. Det finns emellertid inte skäl att vid omprövning för moderna miljövillkor tillämpa detta på ett annat sätt än vad som gäller för prövningen av rättegångshinder i vattenmål.

Som framgår av praxis prövas rådighet som processförutsättning, på samma sätt som enligt rättegångsbalken, med utgångspunkt i vad sökanden har påstått om den omständighet som åberopas till grund för behörigheten att få sin sak prövad. Detta innebär att domstolen ska godta påståendet, om det inte är uppenbart att påståendet inte kan leda till bifall. Är saken inte uppenbar finns det således inget hinder i det avseendet mot att ta upp ansökan till prövning. (Se NJA 2012 s. 362 med där angivna hänvisningar till praxis, förarbeten och doktrin.)

Det kan nämnas att även om ansökan i en sådan situation inte ska avvisas, detta inte innebär att det är nödvändigt att målet i dess helhet företas till prövning i ett sammanhang. Att prövningen, som anges i NJA 2012 s. 362 punkten 8, ska ske inom ramen för en fullständig sakprövning av ansökan hindrar inte att förekomsten av den behörighetsgrundande rättigheten, om det är lämpligt, prövas särskilt (se 17 kap. 5 § andra stycket rättegångsbalken), men det är då fråga om en fullständig prövning i den delen. Med hänsyn till att särskilda handläggningsbestämmelser inte har beslutats för målen om omprövning för moderna miljövillkor måste dock, oavsett om prövningen avser hela målet eller endast en specifik fråga, kungörelse först ske.

Mark- och miljööverdomstolens bedömning

Stigfast AB har gjort gällande att vattenverksamheten vid Stigen Mellan vattenkraftverk har en sådan särskild rättighet att förfoga över vatten som avses i 5 a § lagen om införande av miljöbalken. Detta med hänvisning till att anläggningen uppfördes under perioden 1880–1919, att det inte fanns något krav på tillstånd eller anmälan i 1880 års vattenrättsförordning och att verksamheten har bedrivits kontinuerligt utan invändningar sedan dess.

Mot denna bakgrund är det inte uppenbart att det inte är fråga om en sådan rättighet som kan ligga till grund för en omprövning för moderna miljövillkor. Mark- och miljödomstolen borde alltså inte ha avvisat ansökan på den grunden utan tagit ställning till frågan som en del av prövningen i sak. Mark- och miljödomstolens beslut ska därför undanröjas och målet återförvisas till mark- och miljödomstolen för fortsatt behandling.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se bilaga B

Överklagande senast 2024-04-18

I avgörandet har deltagit hovrättsråden Karin Wistrand och Rikard Backelin, tekniska rådet Annika Billstein Andersson samt hovrättsrådet Henrik Jonsson, referent.

Föredragande har varit Susanne Schultzberg.

VÄNERSBORGS TINGSRÄTT
Mark- och miljödomstolen

PROTOKOLL
2022-11-01
Handläggning i
parternas utevaro

Aktbilaga 13
Mål nr M 400-22

RÄTTEN

Rådmannen Rickard Forsgren, ordförande och protokollförare, samt tekniska rådet Magnus Eklund Fellerfeldt

PARTER

Sökande

Stigfast AB
Dinglevägen 1
455 41 Hedekas

Ombud: Advokat VIFA
Advokatbolaget sjutton34 Karlstad AB
Box 606
651 13 Karlstad

SAKEN

Omprövning för moderna villkor avseende Stigen Mellan vattenkraftverk i Örekilsälven, Färgelanda kommun; nu fråga om avvisning

Mark- och miljödomstolen går igenom handlingarna och antecknar följande.

Stigfast AB har ansökt om omprövning för moderna miljövillkor enligt 24 kap. 10 § miljöbalken avseende Stigen Mellan vattenkraftverk på fastigheten X i Färgelanda kommun. Domstolen handlägger även mål om omprövning för moderna miljövillkor avseende närbelägna vattenkraftverk (Stigen Västra och Stigen Östra) och en regleringsdamm (Nyckelvattnet) vilka ägs av annan verksamhetsutövare. Ansökningarna handläggs i domstolens mål M 393-22, M 395-22 och M 396-22.

I målet har fråga uppkommit om det för Stigen Mellan vattenkraftverk finns ett tillstånd som kan omprövas för moderna miljövillkor. Sökanden har i denna fråga anfört i huvudsak följande.

Liksom övriga anläggningar i Stigen så har Stigen Mellan kraftverk en lång historia. Dammar och nyttjande av kraften vid platsen har pågått sedan lång tid tillbaka.

Dagens anläggning är uppförd någon gång mellan år 1912 och 1913. Som angetts i

Postadress	Besöksadress	Telefon	Telefax	Expeditionstid
Box 1070 462 28 Vänersborg	Hamngatan 6	0521-27 02 00 E-post: mmd.vanersborg@dom.se www.domstol.se/vanersborgs-tingsratt/	finns ej	måndag – fredag 08:00–16:00

ansökan om omprövning för de övriga anläggningarna i Stigen så kom Stigen AB att driva frågan om nyttjande av Lillåns vatten för verksamheten vid bolagets fabriker. Därav startade en process som drevs i dåvarande Valbo häradsrätt vilket kulminerade i en dom den 15 november år 1909. Domen är mycket kortfattad men ger vid handen att bolaget gavs den fullständiga rätten att reglera vattnet i Lillån och vid befintlig damm uppföra kraftverk. Denna dom ska läsas tillsammans med det köpekontrakt som år 1910 ligger till grund för genomförda avsöndringar i områdena kring Lillån i Stigen. Det som de två angivna dokumenten skapade var en ordning som innebar att Stigen AB ägde och rådde över hela Lillån från dammen vid Nyckelvattnet ner till områdena nedströms Stigen Västra vattenkraftverk. Inom denna fastighet ägde man reglera vattnet utifrån de begränsningar som anges i 1909 års dom och de befintliga dammanläggningar som vid tiden fanns kom att utvecklas till de olika kraftverken. För Stigen Mellan vattenkraftverk så medförde 1909 års dom att Stigen AB fick tillstånd att, i samband med uppförandet av den nya fabriken, ombygga befintlig damm och anlägga kraftverket. Någon begränsning av regleringsamplituden kan inte sägas ha angetts i några skriftliga handlingar.

Det stöd för dagens vattenverksamhet som finns är alltså en s.k. äldre rättighet av den betydelse och omfattning som framgår av 5 a § lagen (1998:811) om införande av miljöbalken. Detta då det föreligger en s.k. häradrättsdom. Det är denna äldre rättighet som nu ska omprövas och som ska erhålla moderna miljövillkor.

Historiken vid de anläggningar som finns i Stigen är generellt sett både enkel och komplicerad. Det är enkelt på så sätt att det är helt klarlagt att alla vattenverksamheter som finns i samhället är knutna till den verksamhet som tidigare bedrevs på platsen under namnet Stigens yllefabrik. Alla kraftverk i Stigen samt regleringen vid Nyckeldammen är direkt kopplade till det tidigare bruket och det finns inga historiska tecken som tyder på något annat. Dock är saken komplicerad på så sätt att tydliga tillstånd eller entydiga handlingar som visar exakt vilket kraftverk eller damm som hör till vilken skriftlig handling idag inte finns. Det går inte att med säkerhet säga att en viss anläggning är kopplad till den dom från häradsrätten som nu har lämnats in till domstolen. Det är troligt att den anläggning som omtalas i ingiven dom är Stigen Östra kraftverk, med tanke på vad som beskrivs i domen men det är

inte helt säkerställt. Denna situation är på intet sätt unik för Stigen och medför inte heller enligt sökanden något egentligt problem för omprövningen men för att slutföra det argumentet varför det är på detta sätt så måste först klargöras ytterligare kring historiken på platsen.

Som nämnts har vattenverksamheter inom det som idag benämns Stigen pågått sedan mycket lång tid tillbaka. Enligt de källor som sökandena har tillgång till så finns belägg för reglering av vattnet och användandet av dess kraft sedan åtminstone slutet av 1600-talet. Nyttjandet av kraften i vattnet kom därefter att växla genom åren och när man sedan når fram till mitten av 1800-talet så fanns en rad olika verksamheter på platsen. En sammanfattning av historiken på platsen framgår av utdrag från boken "Från Stigens yllefabrik till Stigtex of Sweden". Det som denna sammanställning visar är enligt sökandena att när Stigens yllefabrik startade sin verksamhet så fanns en mängd verksamheter runt Lillån i Stigen. De kraftverk som sedan kom att uppföras gjordes så på platser där det sedan urminnes tid har bedrivits vattenverksamhet vilket gör att i botten för samtliga kraftverk i Stigen får anses föreligga en urminnes hävd. Vid denna tid, mitten av 1800-talet, fanns överhuvudtaget väldigt få regler som styrde vattenverksamheter. Det var endast skrivningarna i byggningsbalken om jordägarens rätt till vatten som var det som en nyttjare av vattnet hade att förhålla sig till. Och denna lagstiftning var i grunden enbart en fråga om rådighet, tillstånd på det sätt som vi känner det idag var det inget som helst krav på vid denna tid. Verksamheterna i form av vattenverksamheter synes ha pågått under hela tiden fram till dess kraftverken byggs, vilket styrks av att det på 1890–1897 års häradsökonomiska karta syns att det fanns fördämningar på de platser där samtliga tre kraftverk i Stigen är belägna. Som klargjorts i ansökan för Nyckelvattnets regleringsdamm så fanns den också på aktuell plats sedan tidigare och medförde i praktiken att Stiges yllefabrik förfogade över ett mindre regleringsföretag där vattnet kunde optimeras på det sätt som passade verksamheten på bästa sätt.

När man då kommer fram till tiden för när de nu aktuella kraftverken i Stigen uppfördes, början av 1900-talet, så är det frågan om åtgärder som är genomförda innan äldre vattenlagen trädde i kraft men efter det att 1880 års vattenförordning kom

att gälla. Stigens yllefabrik hade således vid kraftverkens uppförande en situation som såg ut som så att man genom flera olika fastighetsaffärer hade skapat sig komplett rådighet över i princip all mark i Stigen. Detta visar de handlingar som ingavs i ansökan om köp av vissa markområden. Liksom många andra bruk vid denna tid så ville man ha komplett rådighet över allt från mark till vatten och det gjordes också genom aktuella fastighetsregleringar. Med den kompletta rådigheten följde också, på samma sätt som gjort sedan landskapslagarna, ägande över vattnet så läget när kraftverken uppfördes är alltså en komplett rådighet även ur ett vattenrättsligt perspektiv. Och vad gäller den lagstiftning som fanns vid denna tidpunkt, som alltså var 1880 års vattenförordning, så var det inte frågan om att söka några egentliga tillstånd. Den regel som i praktiken fanns var 10 § i aktuell förordning som får sägas medföra att nya dammar eller förändringar av dammar skulle anmälas hos domaren, vilket i praktiken avsåg den lokala häradsrätten. Denna regel är dock inte absolut utan lämnar för det första stort tolkningsutrymme för vilka ärenden som skulle anmälas och för det andra fanns i förordningen inga egentliga regler om att vattenverksamheter krävde tillstånd. Bestämmelsen i 6 § samma förordning brukar i vissa sammanhang framhållas som en form av tillståndsregel men det är en regel som är svår att förhålla sig till då den egentligen enbart anger att den som anordnar byggnationer i vatten måste se till att den inrättas så att inte vattenregleringen skadar andra intressen. Således mera av en allmän hänsynregel än något annat och regeln liknar i denna del snarare dagens allmänna hänsynsregler i 2 kap. miljöbalken. Dock så klart på ett klart mindre preciserat sätt och det är i förordningen inte klarlagt vad som händer om en verksamhet ändå skapas i strid med aktuella regler. Enligt sökandena så handlar istället den nu aktuella regelmassan helt om frågor om rådighet och negativ inverkan på närliggande intressen. Detta leder till att i praktiken så kom många vattenverksamheter att genomgå förändringar under aktuell tid utan att prövas i häradsrätterna. De gånger där prövning faktiskt skedde var när det fanns en konflikt kring rådighet eller negativ påverkan på närboende. Eller möjligen att sådan påverkan bedömdes trolig av verksamhetsutövaren. Och detta var ju frågor som det fanns regler för i 1880 års vattenförordning.

Att det förhöll sig på detta sätt för kraftverken i Stigen är enligt sökandena uppenbart när man närmare granskar den aktuella häradsdomen. Domen får enligt sökandena

anses visa att Stigens yllefabrik uppenbarligen ansåg det nödvändigt att söka häradsrättens godkännande för de förändringar som gjorts vid ett av bolagets dammar, vilket alltså troligen är Stigen Östra kraftverk. Det är enligt skrivningarna av domen troligen så att det var just det faktum att man ville ändra dämningen på platsen som medförde att bolaget såg sig nödgade att söka häradsrättens godkännande. Domstolen baserar hela sin dom på att resonera kring just förändringarna i vattenregleringen genom den ökade dämningen. Att sedan det vid dammen kom att uppföras kraftverk framgår inte av domen och det var inte heller något som reglerades i vare sig lag eller förordning utan det var den dämmande verksamheten och dess påverkan som var det som var det centrala.

Sedan kom uppenbarligen övriga kraftverk också att uppföras på orten och även här tyder allt på att det är frågan om befintliga vattenverksamheter som fanns på platsen och som användes för att producera kraft. Några häradsdomar för dessa verksamheter har inte kunnat hittas men detta menar sökandena helt saknar betydelse för möjligheten att kunna ompröva kraftverken. Detta eftersom vattenverksamheterna som sådana hade rätt att reglera vattnet på platsen sedan lång tid innan kraftverken byggdes och en urminnes hävd fanns därmed. Vid tiden för kraftverkens byggande så krävdes inget tillstånd och att gå till häradsrätten behövdes som nämnts ovan endast i vissa fall såsom vid förändringar av dämningen. Och sådan förändring uppstod då rimligen inte vilket gjorde att någon ansökan inte behövde göras. Och på ett liknande sätt måste rimligen Stigens yllefabrik ha resonerat kring när det gällde dammen vid Nyckelvattnet med tanke på vad som återfunnits i form av handlingar kopplade till fastighetsrättsliga frågor.

Genom införandet av 5 a § i lagen om införande av miljöbalken har skapats en formell koppling till övergångsreglerna vid införandet av äldre vattenlagen och dess 2 kap. 41 §. Att notera kring den sistnämnda regeln är att den är synnerligen vid och träffar i princip alla upptänkliga varianter av tillstånd eller rättigheter som fanns i äldre tider då äldre vattenlagen infördes. Av kommentaren till lagrummet (af Klinteberg, Om byggande i vatten, sid. 173) framgår att den aktuella regeln innefattar en hel uppsjö av rättigheter som alla är att bedöma som i paritet med tillstånd enligt äldre vattenlagen. Även så pass oklara rättigheter som privaträttsliga avtal, servitut

och liknande omfattas av regeln. Och när det gäller beviskraven på den äldre rättigheten så klargörs också att man vid bedömningen ska ta hänsyn till dels de regler som gällde då rättigheten uppstod och dels om vattenhushållningen har tillämpats under lång tid utan invändning från motstående intressen. Och applicerar man detta synsätt på kraftverk och dammar i Stigen så är det uppenbart enligt sökandena att verksamheterna träffas av aktuell regel. Den grundläggande rådigheten låg vid uppförandet av kraftverken hos verksamhetsutövaren och sedan verksamheten fick dess nuvarande utseende så har ingen invändning från motstående intressen uppstått så vitt är känt.

Det centrala med reglerna om omprövningen av vattenkraften är inte exakt vilken rättighet som föreligger utan det torde istället vara att tillse att moderna miljövillkor skapas för landets kraftverk. Om domstolarna ska nagelfara alla kraftverk efter exakta klargöranden kring de många gånger extremt svårutredda förhållandena för äldre kraftverk så kommer dels omprövningarna ta oerhört mycket längre tid och dels så kommer lagstiftarens utgångspunkter om att alla kraftverksägare som vill fortsätta sin drift ska ha möjlighet till omprövning att omöjliggöras. Detta leder enligt sökandena till att fokus för nu aktuella omprövningar måste vara att se till att bra och effektiva lösningar för kraftverken.

Det som har kunnat klargöras från historiska källor är att alla de kraftverken i Stigen kom att anläggas under en relativt kort tidsperiod, mellan ca 1912 och 1915. Stigen Mellan är enligt uppgifter i bl.a. nulägesbeskrivningen anlagd 1912 eller 1913, det är lite oklart. På bara tre år kom alltså investeringar som vid tiden betingade ett mycket stort värde att göras av Stigens yllefabrik. Åtgärderna och investeringarna som gjordes av Stigen Yllefabrik vid aktuella anläggningar var för att säkra tillgången på ström och kraft till fabriken. Och när det gäller Stigen mellan är detta direkt uppenbart med tanke på att kraftverket ligger direkt i den gamla fabriksbyggnaden. Rådigheten var central enligt 1880 års vattenrättsförordning liksom risken för påverkan på allmänna eller enskilda intressen. Om en verksamhetsutövare ansåg att det fanns risk att någon skulle opponera sig emot en byggnation i vatten så kunde frågan om en blivande anläggning hänföras till häradsrätten.

Såsom häradsdomen och 1910 års avtal om köp av mark måste tolkas, åtminstone ur Stigens Yllefabriks perspektiv, var dessa de sista hindren som återstod mot att kunna fullt ut nyttja vattendragen i Stigen på det sätt man önskade. Rådigheten och frågan om negativ påverkan på allmänna eller enskilda intressen var då inte längre ett problem och därmed vidtogs alla de åtgärder som har gjorts i Stigen med de tre kraftverken. Detta blir extremt uppenbart för Stigen Mellan då detta kraftverk är inringad av de två kraftverketen och den enda påverkan som kan uppstå är på de andra två kraftverken varför rimligt Stigens Yllefabrik såg det som uteslutet att någon skulle kunna påstå att det inte fanns rätt att uppföra aktuellt kraftverk. På annat sätt går det rimligen inte att förklara alla de investeringar som gjordes av bolaget. Att chansa på att bygga upp alla dessa anläggningar med risk att få riva dem eller på annat sätt ändra dessa efter uppförande kan rimligen inte ha varit ett alternativ. Bolaget måste rimligen ha gjort bedömningen att full rådighet fanns, att ingen skulle kunna ifrågasätta rätte att bedriva verksamhet och att man därmed kunde bygga de aktuella anläggningarna.

Stigens yllefabrik gjordes uppenbarligen bedömningen att åtgärder vid dammen inte medförde behov av en ansökan i enlighet med 1880 års förordning. I annat fall hade detta rimligen gjorts. Något krav på tillstånd fanns då inte varför det uppenbarligen var fråga om en vid aktuell tidpunkt lagligt utförd anläggning. Efter anläggningarna uppfördes finns inga som helst noteringar om att någon ifrågasatte lagligheten i någon av bolagets anläggningar. Stigens yllefabrik har istället helt kunnat styra över aktuellt vattendrag och reglerat detta för fabriken behov ända fram tills att denna nedlades i början av 1980-talet.

Det som rent praktiskt föreligger är således en sådan äldre rättighet som omfattas av 2 kap. 41 § i äldre vattenlagen. De handlingar som åberopats i målet visar klart att det är uppenbart att den vattenverksamhet som bedrivs vid Stigen Mellan tar sin utgångspunkt i en verksamhet som har påbörjats innan år 1919 och som har som utgångspunkt att rådighet förelåg på det sätt som erfordrades i enlighet med 1880 års vattenrättsförordning. Någon indikation på att negativ påverkan på allmänna eller enskilda intressen någonsin har påtalats finns inte varför det måste anses att det är frågan om ett nyttjande av vattnet som är i enlighet med äldre tiders lagstiftning. En

sådan situation som gör att rätten att bedriva verksamhet vid Stigen Mellan måste anses omfattas av regeln i 2 kap. 41 § i äldre vattenlagen. Då 5 a § i lagen om införande av miljöbalken i sin tur relaterar till aktuell regel i äldre vattenlagen så föreligger ett tillstånd som kan omprövas.

Mark- och miljödomstolen meddelar följande

BESLUT

1. Mark- och miljödomstolen avvisar ansökan.
2. Mark- och miljödomstolen sätter ned den tidigare beslutade prövningsavgiften till 1 500 kr.

Skäl

Utgångspunkter för omprövning för moderna miljövillkor

Av 11 kap. 27 § miljöbalken framgår att den som bedriver en tillståndspliktig vattenverksamhet för produktion av vattenkraftsel ska se till att verksamheten har moderna miljövillkor. Med detta avses att tillståndets villkor eller bestämmelser till skydd för människors hälsa och miljön har bestämts enligt miljöbalken genom en dom eller i ett beslut som inte är äldre än fyrtio år.

I 24 kap. 10 § finns regler om omprövning för moderna miljövillkor vilket kan ske bl.a. på initiativ av tillståndshavaren. Omprövning för moderna miljövillkor enligt nämnda paragraf kan endast avse en vattenverksamhet för produktion av vattenkraftsel. Ett ytterligare krav för sådan omprövning är att verksamheten har tillstånd eller rättighet som kan uppdateras med moderna miljövillkor (jfr Mark- och miljööverdomstolens dom den 6 oktober 2022 i mål M 516-21).

Av 5 § lagen om införande av miljöbalken följer att tillstånd, godkännanden och lagligförklaringar som meddelats enligt den äldre vattenlagen (1918:523) eller vattenlagen (1983:291) ska fortsätta att gälla och ska anses meddelade med stöd av motsvarande bestämmelser i miljöbalken eller i föreskrifter som har meddelats med

stöd av miljöbalken. I praxis har bestämmelsen även ansetts gälla tillstånd enligt 1880 års vattenrättsförordning¹ (jfr bl.a. Mark- och miljööverdomstolens dom den 13 juni 2018 i mål M 1242-17).

I samband med den lagstiftningsreform varigenom kravet på moderna miljövillkor och omprövning genomfördes infördes en regel om att vissa äldre rättigheter ska jämföras med ett tillstånd enligt miljöbalken (se 5 a § nämnda lag). Enligt paragrafen ska en verksamhet som bedrivs i enlighet med en urminnes hävd, ett privilegiebrev eller en annan sådan särskild rättighet att förfoga över vatten som avses i 2 kap. 41 § äldre vattenlagen anses bedrivas med stöd av en rättighet som har tillkommit enligt motsvarande bestämmelser i miljöbalken eller i föreskrifter som har meddelats med stöd av miljöbalken. Sådana särskilda rättigheter jämföras således, i rättskraftshänseende, med tillstånd (se prop. 2017/18:243 s. 110 f. och 235 f.).

Institutet urminnes hävd upphävdes vid införandet av jordabalken och kan inte uppkomma efter det att lagen trädde i kraft den 1 januari 1972. Urminnes hävd enligt 15 kap. 1 § i 1734 års jordabalk innebar ”där man någon fast egendom eller rättighet i så lång tid oqvad och obehindrad besuttit, nyttjadt och brukadt hafver, att ingen minnes, eller af sanna sago vet, huru hans förfäder, eller fångesmän först thertil komne äro”. Utgångspunkten för urminnes hävd med avseende på vattenverksamhet är att anläggningen och verksamheten har funnits och bedrivits på platsen under så lång tid att ingen längre minns hur rättigheten uppkom. Angående tidsaspekten har ansetts att två mansåldrar ska ha passerat vilket innebär ungefär 90 år (se bl.a. SOU 2013:69 s. 179 f.). Det innebär att urminnes hävd kan omfatta anläggningar och verksamheter som tillkommit före 1882, dvs. 90 år före jordabalken trädde i kraft. Det är endast den verksamhet som på detta sätt bedrivits obestridd som kan anses ha ett tillstånd enligt miljöbalken med stöd av urminnes hävd (se prop. 2017/18:243 s. 235 f.).

Den som påstår sig ha stöd för sin verksamhet i en äldre rättighet har bevisbördan

¹ Kongl. Maj:ts förordning 1880:57 om jordegares rätt öfver vattnet å hans grund.

för att rättigheten har uppkommit och vad den består i. I lagstiftningsärendet genom vilken nämnda bestämmelse i 5 a § infördes framhölls att det i de flesta fall bör krävas skriftlig dokumentation och i fråga om urminnes hävd t.ex. kan avse en utredning som visar på vilket sätt verksamheten har bedrivits sedan åtminstone två mansåldrar före jordabalkens ikraftträdande (se a.a.). Under lagstiftningsarbetet anfördes också att beviskraven i fråga om vad den äldre rättigheten omfattar inte ska ställas så höga att det i praktiken blir omöjligt att bevisa vad som är rättskraftigt avgjort. För urminnes hävd bör det räcka med att verksamhetsutövaren med hänsyn till omständigheterna kan göra sannolikt att den verksamhet som bedrivs i dag inte i något väsentligt avseende skiljer sig från hur den kan antas ha bedrivits före införandet av de tillståndskrav som miljöbalken sedan ersatte (se Civilutskottets betänkande 2017/18:CU31 s. 19).

En urminnes hävd som anses vara ett tillstånd enligt miljöbalken har rättskraft endast beträffande de frågor som kan visas vara tillåtna i förhållande till hur anläggningen är konstruerad och verksamheten bedrivits (se prop. 2017/18:243 s. 103 och 110).

Finns det ett tillstånd som kan omprövas för vattenkraftverket Stigen Mellan?

Det har inte framkommit, och inte heller påståtts av sökandena, att det finns ett tillstånd enligt miljöbalken för vattenkraftverket Stigen Mellan och verksamheten vid denna. Inte heller att det finns ett tillstånd enligt 1918 eller 1983 års vattenlag.

Till ansökan har bifogats ett utdrag från Valbo häradsrätts dom den 15 november 1909 som gäller prövning av en tillståndsansökan enligt 1880 års vattenrättsförordning. Av domen framgår att häradsrätten med bifall till ansökan medgav Stigen aktiebolag att bibehålla en över hela Lillåns bredd uppförd dammbyggnad, att påbygga dammen till en ytterligare höjd om 75 centimeter eller till 60 centimeter under en viss markerad punkt. Stigen Aktiebolag gavs vidare rätt att genom dammen dämna upp vattnet i ån till ett befintligt vattenmärke. Märket i form av ett kors var inhugget i en sten på den södra åstranden och dämning fick ske till det vågräta strecket i korset.

Sökanden har åberopat nämnda häradsrättsdom till stöd för att vattenkraftverket Stigen Mellan har erforderligt tillstånd. Sökanden har samtidigt påtalat att det inte är klart vilket av de tre vattenkraftverken i Stigen som domen berör. Enligt sökanden är det troligt att den gäller Stigen Östra vattenkraftverk, således inte Stigen Mellan vattenkraftverk.

Det har inte framkommit att häradsrättsdomen kan knytas till något av vattenkraftverken mot bakgrund av den utformning och utseende vattenkraftverken och dammarna har idag.

Mark- och miljödomstolen kan konstatera att domen och övriga ingivna domstolshandlingar innehåller vissa uppgifter som kan ge ledning för bedömningen. I ett domstolsprotokoll anges att prövningen avsåg tillstånd till förändring av en i ”Wästra stigen öfver det från sjön Myrlidvädret kommande tillflödet Walboån (den sk. Lillån) befintlige damm”. Vidare anges i ett avgivet yttrande, beträffande den ansökta dämningens inverkan för kungliga majestäts och kronans i Walboån belägna fall, att bassängen ovanför kraftstationsdammen är liten och att någon nämnvärd variation i avtappningen därifrån inte kan åstadkommas genom dammen. Det anges även att strax nedan dammen ligger sjön Björvattnet vilken fullständigt utjämnar de små variationer som är tänkbara. Angivna förhållanden, liksom den omständigheten att vattenmärket ska finnas på vad som betecknats som den södra åstranden, talar enligt mark- och miljödomstolens mening för att häradsrättsdomen i vart fall inte avser Stigen Mellan vattenkraftverk. Det finns inte heller något i utredningen i övrigt som talar för att så är fallet. Det är således inte ens visat att häradsrättsdomen avser den berörda dammanläggningen.

Sökanden har till stöd för att det aktuella vattenkraftverket har ett tillstånd som kan omprövas enligt 24 kap. 10 § miljöbalken även åberopat urminnes hävd. Enligt sökanden anlades Stigen Mellan vattenkraftverk antingen 1912 eller 1913. Sökanden har dock gjort gällande att det även dessförinnan på platsen fanns en damm och att vattenkraften i ån utnyttjades.

Som bevisning för att urminnes hävd föreligger har sökanden åberopat bl.a.

1890–1897 års häradssekonomisk karta och ett utdrag från en bok om Stigens yllefabrik. Utdraget från boken ger i princip inget stöd för att urminnes hävd föreligger med avseende på den aktuella dammanläggningen och verksamheten vid denna. Kartan ger visserligen stöd för att det även före 1900-talets början fanns en damm på platsen. Varken kartan eller utredningen i övrigt ger emellertid något stöd för att dammen eller dammens inverkan på vattenförhållandena i allt väsentligt har sett ut och varit densamma sedan innan 1882 (jfr bl.a. Mark- och miljööverdomstolens dom den 18 december 2020 i mål M 8575-19). Sökanden har således inte visat eller ens gjort sannolikt att det finns någon rättighet grundad på urminnes hävd som kan jämföras med ett tillstånd enligt miljöbalken avseende den aktuella anläggningen. Ansökan om omprövning kan därför inte tas upp till prövning och ska således avvisas.

Prövningsavgiften bör med hänsyn till att målet inte tas upp till prövning sättas ned till skäliga 1 500 kr (se 9 kap. 3 § andra stycket förordningen, 1998:940, om avgifter för prövning och tillsyn enligt miljöbalken).

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se bilaga (MMD-11)

Överklagande senast den 22 november 2022.

Rickard Forsgren

Hur man överklagar

MMD-11

Vill du att beslutet ska ändras i någon del kan du överklaga. Här får du veta hur det går till.

Överklaga skriftligt inom 3 veckor

Ditt överklagande ska ha kommit in till domstolen inom 3 veckor från beslutets datum. Sista datum för överklagande finns på sista sidan i beslutet.

Så här gör du

1. Skriv mark- och miljödomstolens namn och målnummer.
2. Förklara varför du tycker att beslutet ska ändras. Tala om vilken ändring du vill ha och varför du tycker att Mark- och miljööverdomstolen ska ta upp ditt överklagande (läs mer om prövningstillstånd längre ner).
3. Tala om vilka bevis du vill hänvisa till. Förklara vad du vill visa med varje bevis. Skicka med skriftliga bevis som inte redan finns i målet.
4. Lämna namn samt aktuella och fullständiga uppgifter om var domstolen kan nå dig: postadresser, e-postadresser och telefonnummer.

Om du har ett ombud, lämna också ombudets kontaktuppgifter.
5. Skriv under överklagandet själv eller låt ditt ombud göra det.
6. Skicka eller lämna in överklagandet till mark- och miljödomstolen. Du hittar adressen i beslutet.

Vad händer sedan?

Mark- och miljödomstolen kontrollerar att överklagandet kommit in i rätt tid. Har det kommit in för sent avvisar domstolen överklagandet. Det innebär att beslutet gäller.

Om överklagandet kommit in i tid, skickar domstolen överklagandet och alla handlingar i målet vidare till Mark- och miljööverdomstolen.

Har du tidigare fått brev genom förenklad delgivning, kan även Mark- och miljööverdomstolen skicka brev på detta sätt.

Prövningstillstånd i Mark- och miljööverdomstolen

När överklagandet kommer in till Mark- och miljööverdomstolen tar domstolen först ställning till om målet ska tas upp till prövning.

Mark- och miljööverdomstolen ger prövningstillstånd i fyra olika fall.

- Domstolen bedömer att det finns anledning att tvivla på att mark- och miljödomstolen dömt rätt.
- Domstolen anser att det inte går att bedöma om mark- och miljödomstolen har dömt rätt utan att ta upp målet.
- Domstolen behöver ta upp målet för att ge andra domstolar vägledning i rättstillämpningen.
- Domstolen bedömer att det finns synnerliga skäl att ta upp målet av någon annan anledning.

Om du *inte* får prövningstillstånd gäller det överklagade beslutet. Därför är det viktigt att i överklagandet ta med allt du vill föra fram.

Vill du veta mer?

Ta kontakt med mark- och miljödomstolen om du har frågor. Adress och telefonnummer hittar du på första sidan i beslutet.

Mer information finns på www.domstol.se.

Hur man överklagar Mark- och miljööverdomstolens avgörande

Den som vill överklaga Mark- och miljööverdomstolens avgörande ska göra det genom att skriva till Högsta domstolen. Överklagandet ska dock skickas eller lämnas till Mark- och miljööverdomstolen.

Senaste tid för att överklaga

Överklagandet ska ha kommit in till Mark- och miljööverdomstolen senast den dag som anges i slutet av Mark- och miljööverdomstolens avgörande.

Beslut om häktning, restriktioner enligt 24 kap. 5 a § rättegångsbalken eller reseförbud får överklagas utan tidsbegränsning.

Om överklagandet har kommit in i rätt tid, skickar Mark- och miljööverdomstolen överklagandet och alla handlingar i målet vidare till Högsta domstolen.

Prövningstillstånd i Högsta domstolen

Det krävs prövningstillstånd för att Högsta domstolen ska pröva ett överklagande. Högsta domstolen får meddela prövningsstillstånd endast om

1. det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen eller om
2. det finns synnerliga skäl till sådan prövning, så som att det finns grund för resning, att domvilla förekommit eller att målets utgång i Mark- och

miljööverdomstolen uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag.

Överklagandets innehåll

Överklagandet ska innehålla uppgifter om

1. klagandens namn, adress och telefonnummer,
2. det avgörande som överklagas (domstolens namn och avdelning samt dag för avgörandet och målnummer),
3. den ändring i avgörandet som klaganden begär,
4. de skäl som klaganden vill ange för att avgörandet ska ändras,
5. de skäl som klaganden vill ange för att prövningstillstånd ska meddelas, samt
6. de bevis som klaganden åberopar och vad som ska bevisas med varje bevis.

Förenklad delgivning

Om målet överklagas kan Högsta domstolen använda förenklad delgivning vid utskick av handlingar i målet, under förutsättning att mottagaren där eller i någon tidigare instans har fått information om sådan delgivning.

Mer information

För information om rättegången i Högsta domstolen, se www.hogstodomstolen.se